
ОСВІТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

Юлія Клименко

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ У МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Вища освіта в Україні протягом останнього десятиліття перебуває в стані безперервного вдосконалення і модернізації. Рушійними силами, що відбуваються у національній вищій школі, є її прагнення до оновлення в контексті входження до Європейського освітнього простору. Успіх сучасної української вищої педагогічної освіти визначається насамперед здатністю фахівця гнучко реагувати на змінне оточення, перебудовувати зміст і форми і діяльності залежно від вимог, що висуваються до нього суспільством.

Застосування європейської кредитно-трансферної системи є однією з умов, необхідних для активізації академічної мобільності на європейському континенті, тому її реальна дія в Україні справді необхідна. Україна відноситься до групи країн, в яких традиційна кредитна система була відсутня. Тому її становлення і розвиток – це справа останніх років. Процес розпочався у 2003 році з Рішення колегії МОН «Про проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ 3–4 рівнів акредитації». Були розроблені нормативні документи, які регламентують дію цієї системи і почалася їх апробація у ВНЗ обраних як пілотні. Досвід апробації і практичні рекомендації щодо впровадження стали предметом вивчення науковців Г. Артемчук, В. Астахов, О. Безносок, М. Садиков, Б. Свирида, Д. Шуліка, Н. Шумилова, Е. Яковлев з усіх ВНЗ України [1–8].

Мета дослідження полягає в узагальненні результатів наукового пошуку для виявлення позитивних ідей європейського досвіду та обґрунтування рекомендацій щодо їх творчого використання у модернізації української системи педагогічної освіти в умовах інтеграції до європейського та світового освітнього простору.

Слушність поставленої мети дослідження набуває підтвердження на кількох рівнях:

- концептуальному (навіщо потрібна і чи потрібна загалом європеїзація освіти);
- організаційному (що потрібно змінити для активізації професійно-педагогічної мобільності);
- методичному (як потрібно готувати студентів для участі у програмах мобільності);
- змістовому (чому потрібно навчати студентів для усвідомлення

ними європейської ідентичності;

- інформаційному (які шляхи поширення інформації слід використовувати для активізації мобільності майбутніх учителів);
- комунікаційному (які умови слід створити для забезпечення спілкування на міжінституційному і міжособистісному рівнях).

На концептуальному рівні потребує забезпечення прямий усвідомлений зв'язок між елементами ієрархії: загальноєвропейські інституції (Парламентська Асамблея Ради Європи, Організація Економічного Співробітництва і Розвитку, Європейський банк Реконструкції та Розвитку тощо) – національні керівні органи (відповідні міністерства і департаменти) – вищі навчальні заклади та наукові установи – науково-педагогічні працівники – студенти та інші суб'єкти навчального процесу. Розбудова єдиного Європейського освітнього простору потребує значною мірою науково-аналітичного осмислення та концептуального обґрунтування цього процесу передусім фахівцями-педагогами, а не лише політиками, фінансистами, управлінцями.

На організаційному рівні для приведення освіти у відповідність до загальноєвропейських стандартів і вимог важливо надати університетам вищий рівень автономності. Децентралізація вищої освіти у жодному разі не означає відсутності регламентації і покерованості її діяльністю, що вступало б у суперечність з вимогами європейської ідентичності. Вищий рівень самостійності в ухваленні рішень накладає більшу відповідальність на суб'єктів освітнього процесу і спричинює необхідність умінь самостійно діяти у правовому полі згідно із встановленими європейськими стандартами. Частка фінансування за рахунок грантів національного та європейського рівня має становити не менше третини. Університети повинні мати право (за умов підписання відповідних угод і спільних навчальних планів) надавати найталановитішим студентам можливість паралельного навчання й одержання дипломів кількох вищих навчальних закладів.

Міжнародне визнання та міжнародний потенціал систем вищої освіти безпосередньо пов'язані з прозорістю і легкістю розуміння дипломів, ступенів і кваліфікацій, тому вважаємо за необхідне пошук шляхів ратифікації набутих знань і оптимальних можливостей для визнання європейських дипломів і наукових ступенів в Україні і українських у країнах Європи. Вважаємо, що корисним є використання європейського досвіду, коли за нострифікацію диплома відповідає безпосередньо університет, який приймає учасників міжнародної мобільності. Це дає змогу зменшити період розгляду документів і внаслідок комунікації між відправляючою і приймаючою інституціями отримати відповідні роз'яснення, які сприятимуть встановленню відповідності диплома.

Українським закладам вищої педагогічної освіти варто мати

орієнтацію переважно на двоступеневу структуру вищої освіти (бакалавр, магістр) як умову підвищення конкурентоспроможності європейської освіти та її визнання. Поступова відмова від освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», на нашу думку, сприятиме наближенню України до входження в європейський простір вищої освіти.

Досьогодні в Україні немає механізмів забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник або член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, досліджуючи, викладаючи та виконуючи відповідну своєму фахові роботу, зі збереженням їхніх законних прав. Навчальні заклади пропонують різні шляхи вирішення цих проблем, які не завжди відповідають діючому законодавству України, яке регулює навчально-виховний процес у ВНЗ. Доречним було б внесення до статутів вищих навчальних закладів положення, яке б регламентувало участь студентів і викладачів у програмах академічного обміну з гарантією можливості повернення на попереднє місце навчання чи роботи.

Проте сьогодні, коли за кредитно-модульною системою в Україні працюють усі вищі навчальні заклади, можемо констатувати неповну відповідність української системи європейській. Попри збереження усіх зовнішніх характеристик, відсутній основний механізм її дії – вільна освітня траєкторія студента, гнучкість розподілення навчального часу. Попри наявність у навчальних планах більшості університетів блоку елективних дисциплін, немає реальної можливості вибору курсів. На жаль, можемо констатувати відсутність справжньої академічної свободи українських студентів і індивідуалізації навчання. За відсутності таких можливостей значно ускладнюється можливість виконання навчального плану студентами-учасниками програм мобільності. Усвідомлюємо, що досягнення цього є можливим лише за умови існування організаційних структур, діяльність яких націлена на координацію зусиль агентів процесу мобільності.

Важливим вважаємо усвідомлення того, що мобільність – це процес двосторонній і йдеться не лише про можливість для українських студентів. Не слід забувати про необхідність відкритості України для іноземних учасників програм мобільності. Керуючись положенням про те, що знання випускників мають застосовуватися на користь усієї Європи, українські ВНЗ повинні пропонувати спеціальності, затребувані європейським ринком праці. Для того, щоб країна була привабливою для іноземних студентів і викладачів, важливо, щоб були створені належні умови для навчання або викладання і проживання. На жаль, небагато українських закладів вищої педагогічної освіти мають гуртожитки з належними побутовими умовами. Крім того, лише одиниці ВНЗ пропонують читання курсів англійською мовою, що є необхідним, особливо на рівні магістратури. Варто зазначити, що існує низка адміністративних перешкод

при працевлаштуванні іноземних викладачів – оформлення дозволу на працевлаштування іноземного громадянина в Україні – тривалий, трудомісткий процес, який вимагає вкладення значних коштів. Жодних пільг, переваг чи здешевлення цей процес не має, незважаючи на угоду між відповідними міністерствами і потребу ВНЗ у таких фахівцях. Крім того, офіційно громадянин іноземної держави не може бути задіяний у кількох навчальних закладах, оскільки сумісництво для цієї категорії працівників не дозволене законодавством.

Переконані, що залучення в Україну великої кількості студентів з інших регіонів світу, запровадження загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної накопичувальної системи, зрозумілих кваліфікацій сприятиме підвищенню зацікавленості європейських та інших громадян у вищій освіті нашої держави. Тому бажаним є виявлення можливостей надання молодим людям, котрі навчаються в рамках програм мобільності, тих самих пільгових тарифів, які мають українські студенти, а також видалення правових та адміністративних перепон для мобільності людей.

В українських ВНЗ практично немає можливостей витратити бюджетні кошти для підвищення мобільності, всі витрати лягають на самих учасників програм за підтримки міжнародних фондів, якщо їм вдається вибороти індивідуальний грант. Вважаємо за необхідне передбачити бюджетні витрати на програми академічної мобільності. Таку можливість бачимо в укладенні Програми міжнародної діяльності ВНЗ, у якій передбачено розділ «Мобільність студентів і викладачів». Після затвердження цієї програми укладається щорічний кошторис витрат. Корисним вважаємо також заохочення участі громадського сектора у фінансуванні програм мобільності.

На змістовому рівні важливим є введення в навчальні плани як обов'язкового компонента курсів євроінтеграційного спрямування міждисциплінарного характеру. Для реалізації цього завдання особливої значущості набуває розробка державних стандартів і відповідного навчально-методичного забезпечення. Такі навчальні курси викладаються майже в усіх європейських країнах. Оскільки вплив нових технологій суттєво змінює європейську реальність і зумовлює серйозні зміни у сфері зайнятості населення, інформаційна підготовка посідає одне з чільних місць у загальній підготовці майбутнього вчителя.

Розроблення навчальних планів повинна враховувати вимоги інтернаціоналізації: до них мають бути введені міжнародні дисципліни, традиційні дисципліни мають бути розширені за рахунок порівняльного підходу на міжнародному рівні, плани повинні бути зорієнтовані на підготовку студентів до обраних ними міжнародних професій. Завдяки таким навчальним планам студентам має надаватися можливість одержати спільні або подвійні академічні ступені. Крім традиційних, мають бути

розроблені ще й навчальні плани, зміст яких розроблений спеціально для іноземних студентів, а викладання за ними проводиться місцевим професорсько-викладацьким складом.

На цьому рівні необхідним є розробка національних стандартів у галузі вищої освіти на основі європейських, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності та інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програм. Навчальним програмам повинна бути притаманна більша гнучкість, що відкриває нові можливості для академічної мобільності та індивідуальної вибудови студентської кар'єри на основі навчальних модулів. У цьому випадку процес навчання відповідатиме потребам, особистісним характеристикам та уявлення тих, хто навчається, а студенти відіграватимуть активну роль у плануванні навчальної програми.

Для цього студент повинен бути залученим до вибору змісту, методів і засобів навчання. Тобто, ця концепція передбачає зміну ролі студента у своєму навчанні з пасивної на активну, прийняття ним відповідальності за своє навчання, участь його в організації власного навчального процесу. Така структура навчальних програм дозволяє забезпечити студентам гнучкий навчальний графік. Таким чином, участь у програмі мобільності впродовж як мінімум одного семестра, не створить студентів проблем, пов'язаних з тим, що він не впорався з навчальним планом у своєму університеті.

Крім того, важливим є запровадження поглибленого вивчення іноземних мов і культурних особливостей інших європейських народів. Для цього варто надавати вчителям-мовникам можливості підвищити свою кваліфікацію на довготермінових навчальних курсах за кордоном. Варти використовувати загальноєвропейські рекомендації щодо вивчення рівня володіння мовою не для формального, а для реального врахування даних, які демонструють загальні індикатори оцінювання мовних навичок потенційних учасників програм мобільності.

В українських університетах з переходом на кредитно-модульну систему виникли нові проблеми з вивченням іноземних мов – втричі зменшилася кількість аудиторних занять, що обґрунтовано збільшенням частки самостійної роботи студентів. Проте специфіка навчальної дисципліни, яка полягає в комунікативній спрямованості, вимагає постійного спілкування, яке можливе лише в студентській групі під час проведення аудиторних занять. Готовність бути мобільним як відповідь на європейські глобалізаційні процеси – це підготовка студентів до навчання і роботи на європейських теренах завдяки ґрунтовному володінню іноземними мовами. Отже, особливої значущості набуває мовна освіта. Вивчення у вищих педагогічних навчальних закладах іноземних мов має поставати не лише як спеціальна дисципліна, а й загальноосвітня, що реалізується протягом усього терміну університетського навчання.

Скорочення розбіжностей мовного і культурного характеру, які часто стають на заваді успішній реалізації програм мобільності, можливе, зокрема, шляхом вивчення принаймні двох мов, які використовуються в Європейському освітньому просторі; а також шляхом позапрограмової мовної і культурної підготовки до будь-яких заходів з мобільності.

На методичному рівні для професійно-педагогічної компетентності є необхідним використання європейського досвіду щодо зміщення основних акцентів на критичне мислення, творчість, здатність до розв'язання проблем, здатність до оцінювання ризиків, здатність до прийняття рішень, конструктивний вияв почуттів. Методи роботи зі студентським контингентом у ВНЗ мають відповідати проектно-дослідному підходу, у процесі застосування якого формується рефлексивне мислення.

На інформаційному рівні в першу чергу йдеться про забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, довідкових послуг, відкритий доступ до навчальних програм і супутніх послуг. Для інформування важливо використовувати досвід і потенціал національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності та Мережі ENIC/NARIC загалом. Маємо згадати, що Україна включена до цієї мережі [9], проте інформаційна наповненість цього сайту змушує бажати кращого. На ньому розміщена лише інформація про систему освіти в Україні і забезпечений вихід на сайти Міністерства освіти і науки, деяких університетів тощо. Ані інформації щодо програм мобільності, ні оформлення документів, ні програм навчання, що цікавить в першу чергу, він, український сайт, не пропонує. Думаємо, що він у процесі розробки і згодом стане потужним джерелом інформації для учасників програм мобільності.

Безсумнівно, цінним джерелом інформації могли б стати розміщені університетами, які мають ліцензію на навчання іноземних студентів, матеріали щодо можливостей, які вони пропонують: освітньо-кваліфікаційні програми, навчальні плани, інформація про умови проживання тощо. Такі інформаційні джерела могли б служити для посилення координації дій між учасниками програм мобільності. Йдеться, в першу чергу, про використання європейського досвіду формування електронного каталогу програм і курсів в університетах. Як зазначалося, сьогодні каталог програм і курсів університету вважається обов'язковим засобом інтеграції вищого навчального закладу в загальноєвропейський освітній простір. На сайтах європейських університетів подається детальна інформація про структуру орієнтованого навчального плану для одержання тієї чи іншої спеціалізації у межах обраного напрямку професійної підготовки, а також перелік обов'язкових та елективних навчальних дисциплін. Студенти мають доступ до робочих програм дисциплін, які носять модульну структуру; кожному модулю присвоєні кредити й оцінки в балах.

Вважаємо за необхідне розвиток «людських ресурсів» мобільності – так званих радників, «органайзерів» мобільності. У цьому контексті корисним є досвід дії мережі Euroguidance, яка має цільовою групою в першу чергу радників (консультантів), забезпечуючи їх інформацією про можливості мобільності і надаючи документацію, необхідну для оформлення. Хоча Україна не входить до переліку 27 країн, які входять до мережі, досвід її дії може бути корисним при наданні консультативних послуг. На жаль, сьогодні студенти часто залишаються сам на сам з юридичними, адміністративними, організаційними, психологічними труднощами, які виникають під час участі у програмах міжнародної мобільності.

У процесі нашого дослідження ми зіткнулися з проблемою відсутності статистичних даних про українських учасників програм міжнародної мобільності загалом, і, зокрема, в галузі педагогічної освіти. Тому сьогодні має йтися про розробку методології для одержання надійної статистики щодо мобільності. Якщо така статистика відсутня в Україні, дані не надходять до європейських статистичних структур, а це, відповідно, знижує привабливість нашої країни як потенційного поля для мобільності.

На комунікаційному рівні важливим є створення умов для забезпечення спілкування на між інституційному і міжособистісному рівнях. Ідеться про надання майбутнім учителям можливості брати участь у різного роду інтернаціональних проектах, а також створення умов для Інтернет-спілкування. Сучасні інформаційні та комунікативні технології стають ефективним інструментом комунікації через національні, лінгвістичні та культурні кордони. На фоні такої комунікації ще більш явною стає монотонність та передбачуваність монокультурного підходу до навчання. Віртуальна мобільність є ефективним засобом здобуття та розповсюдження знань, а отже вона розглядається як важлива передумова фізичної мобільності та як ефективна складова міжнародного спілкування.

Аналіз європейського досвіду формування професійної мобільності вчителів дав змогу окреслити можливості використання його прогресивних ідей у модернізації системи освіти в Україні на загальнодержавному, регіональному, галузевому рівнях та рівні громад згідно з такими рівнями, як концептуальний (навіщо потрібна і чи потрібна загалом європеїзація освіти); організаційний (що потрібно змінити для активізації професійно-педагогічної мобільності); методичний (як потрібно готувати студентів для участі у програмах мобільності); змістовий (чому потрібно навчати студентів для усвідомлення ними європейської ідентичності); інформаційний (які шляхи поширення інформації слід використовувати для активізації мобільності майбутніх учителів); комунікаційний (які умови слід створити для забезпечення спілкування на міжінституційному і міжособистісному рівнях).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемчук Г. І. Особливості запровадження КМС організації навчального процесу в КНЛУ : [інозем. мови] / Г. І. Артемчук, А. П. Максименко, С. І. Селіверстов // Проблеми освіти : н/м зб-к. – 2006. – Вип. 43. – С. 104–108.
2. Астахов В. Перші підсумки роботи в експерименті : [кредитно-модульна система; ECTS; модульний контроль] / В. Астахов, Ю. Юрченко // Новий Колегіум. – 2005. – № 5. – С. 45–46.
3. Безносьок О. Педагогічні умови запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу [Текст] : навч.-метод. посіб. / Безносьок О. О., Прохоров О. А., Уліч В. Л. ; за заг. ред. В. В. Балабіна]. – К. : [Інфодрук], 2007. – 196 с.
4. Садиков М. Впровадження кредитно-модульної системи навчання при вивченні фундаментальних дисциплін : [КМСОНП; ECTS; проблемні питання]; [контроль КМСОНП] / М. Садиков // Вища школа. – 2006. – № 4. – С. 35–41.
5. Свирида Б. В. Дидактичне забезпечення модульної технології навчання : [класифікація дидакт. засобів] / Б. В. Свирида, Л. І. Костельна // Нові технології навчання : н/м зб./ МОНУ; НМЦ. – К. : 2001. – Вип. 29. – С. 3–8.
6. Шуліка Д. На шляху реформування вищої освіти : [впровадження кредитно-модульної системи] / Д. Шуліка // Освіта України. – 2005. – 22 квітня. – С. 9.
7. Шумилова Н. Н. Технология проблемно-модульного обучения / Н. Н. Шумилова, О. К. Луганская // Специалист. – 2004. – № 4. – С. 26–30.
8. Яковлев Е. О модульно-рейтинговой системе организации учебного процесса / Е. Яковлев, К. Спиранде // Новий Колегіум. – 2005. – № 4. – С. 61–63.
9. ENIC/NARIC network. Ukraine. <http://www.enic-naric.net/index.aspx?c=Ukraine>